

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПРІОРИТЕТИ

Сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики загалом, що зумовлено переорієнтацією суспільства на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей. Зміни в суспільній свідомості, ставленні людства до освітньої сфери викликали появу нової, спрямованої на особистість та гуманістично орієнтовану парадигму освіти, в основі якої є підтримка дитини в її саморозвитку, пильна увага до особистості та її професійної діяльності. Просторова структура світової освіти втілює територіальні та статистичні пропорції в розвитку національної системи кожної країни, істотними складовими якої є *динамічність та інтернаціональність*.

Розвиток системи вищої освіти в європейських країнах здійснюється під впливом тих технологічних, економічних і соціальних перетворень, які відбуваються у світовому освітньому просторі. Однією з провідних сучасних тенденцій професійної освіти є *інтеграція*, сутність якої полягає у сприянні загальному соціально-економічному прогресу, зміцненню взаєморозуміння між народами шляхом поглиблення співпраці у сфері освіти, поліпшення її якості. Зокрема у Болонській декларації (1999) мотивація процесу створення інтегрованого простору формулюється як необхідність зміцнення інтелектуального, культурного, соціального, наукового і технологічного вимірів європейської спільноти, а також розвитку європейського громадянства, стабільного й демократичного суспільства (Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу : документи і матеріали 2003 – 2004 рр., 2004).

Зурахуванням зазначеного у запропонованій статті *ставимо за мету* визначити та охарактеризувати основні тенденції та пріоритети розвитку вищої освіти в європейських країнах.

У процесі дослідження з'ясовано, що країни Європи не шкодують зусиль для вдосконалення системи вищої освіти, створення сприят-

ливих умов для саморозвитку особистості в досягненні успіхів у професійній діяльності. У зв'язку з цим найбільш цікавим і перспективним процесом у сфері вищої освіти є Болонський процес, до якого активно залучається і вища освіта України (наукові розвідки В. Беха, Б. Борк-Уотне, А. Василюк, Б. Вульфсона, К. Корсака, В. Кременя, А. Сбруєвої та інших).

Характеризуючи сутність Болонського процесу, варто зазначити, що його ініціаторами стали міністри освіти Франції, Великої Британії, Німеччини та Італії. Увійшовши в політику Ради Європи, європейський вимір в освіті активно пропагувався впродовж 90-х рр. XX ст. Так, у 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено й прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи, яку підписали 43 країни. Згодом було підписано Сорбонську декларацію, яка містила основні напрями співпраці з питань вищої освіти в Європі. У подальшому схвалення цих рішень знайшло у Болонській декларації, яку підписали 29 країн Європи. Вона має на меті започаткування десятирічного процесу скоординованих дій реформ і змін в європейській вищій освіті.

Формуючи європейський простір вищої освіти, вчені, політики визначили *основну мету та критерії відповідності освіти*, що мають міжнародний вимір. Вони охоплюють *якість, формування довіри, сумісність, мобільність, порівняння кваліфікацій, рівнів освіти та привабливість*. Основою умовою відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в європейському просторі вищої освіти є її *якість* (Конференція міністрів вищої освіти Європи “Утворення європейського простору вищої освіти”, 2004). Забезпечення якості освіти має міжнародний вимір і здійснюється на основі взаємоповаги та довіри. Одним із провідних принципів організації європейської вищої освіти, що виокремлюються Асоціацією європейських університетів, є розвиток культури якості та

дослідницької роботи майбутніх фахівців із метою не лише здобуття освіти, а й навчання їх дослідницьким методам, формування навичок критичного мислення.

Відтак забезпечення *високоякісної освіти* на всіх етапах і рівнях, оцінювання результативності та управління якістю є одним із основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний і науковий контекст, а й соціальний, політичний та управлінський. Особистісне спрямування освіти зумовлює потребу інтегровано оцінювати якість освіти в єдності індивідуальних характеристик особистості, педагогічних показників організації освітнього середовища та соціальних параметрів функціонування освітньої системи.

Учені вирізняють внутрішні та зовнішні чинники якості освіти, що характеризують освітній процес, його результат та систему освіти загалом. Зокрема, внутрішні характеристики якості освіти охоплюють:

- *якість освітнього середовища* (технологічність управління освітнім процесом, ефективність науково-методичної роботи, ресурсне забезпечення навчального процесу, кадровий потенціал тощо);

- *якість реалізації освітнього процесу* (науковість і доступність змісту освіти, педагогічна майстерність учителя, ефективність засобів навчання, зокрема якість підручників і посібників, задоволення різноманітних потреб тощо);

- *якість результатів освітнього процесу* (рівень навчальних досягнень випускників, їхньої компетентності, розвиток критичного мислення, загальної та комунікативної культури, ступінь соціальної адаптації).

Таким чином, якість освіти можна визначити як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, у якому відбувається її розвиток, та системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання людини.

У найширшому розумінні *якість освіти* визначається як відповідність закладених ресурсів самого освітнього процесу й отриманого результату та наслідків мети освіти, стандартів і вимог суспільства. Вивчення й узагальнення науково-педагогічних джерел ведуть до висновку, що у вищих навчаль-

них закладах (ВНЗ) країн Європи застосовуються різні варіанти *оцінювання якості підготовки* майбутніх випускників. Загалом зарубіжні ВНЗ мають право самостійно визначати власну систему оцінок. Наприклад, у ВНЗ Німеччини та Австрії використовується також 5-бальна шкала, але на відміну від англійських країн, ця шкала подана у цифровому вигляді (“1” – “дуже добре”; “2” – “добре”; “3” – “задовільно”; “4” – “достатньо”; “5” – “недостатньо”). У більшості університетів Великобританії поширеною є 100-бальна система оцінювання знань.

Однією з прогресивних європейських тенденцій є *формування довіри* до якості освіти. Відтак, забезпеченню якості освіти має міжнародний вимір і здійснюється на основі взаємної поваги та довіри. У Європейському Союзі гарантії якості визначатимуться не однією організацією, а розробляється механізм взаємного визнання результату дотримання якості освітньої діяльності на основі акредитації. Ці механізми мають поважати національні мовні: дисциплінарні розбіжності.

До провідних тенденцій вищої освіти в європейських ВНЗ варто віднести:

- могутнє оснащення сучасними *інформаційними технологіями*, включення в систему Інтернет; розвиток *дистанційної* форми навчання студентів;

- *університетизація* вищої освіти, інтеграція вищих навчальних закладів, як вітчизняних, так і міжнародних створення університетських комплексів;

- перехід на *освітні стандарти*, наближені до світових вимог;

- *значні зміни в освіті та умовах праці*, що викликають нагальну потребу у навчанні протягом усього життя.

Для повного розуміння основних позицій європейської освітньої спільноти щодо усвідомлення стандартів освіти, звернемося до джерел, що детермінують поняття *освітнього стандарту*, під яким розуміється показник, за яким вимірюється навчальний процес і досягнення студентів протягом конкретного навчального періоду і який визначає ступінь опанування майбутніми фахівцями елементами знань і вмінь. Складниками державних освітніх стандартів у переважній

більшості країн зарубіжжя є: державні стандарти початкової, базової, повної середньої та вищої школи; базовий навчальний план, що містить перелік навчальних галузей; кількість навчальних годин; зміст освітніх галузей; опис обов'язкових результатів навчання, що передбачають знання, навички та вміння, цінності, ключові компетентності, рівні, наявність яких варто вимірювати для з'ясування якості освіти.

Навчальні програми мають відповідати потребам європейського ринку праці відповідно до того, коли присвоюється кваліфікація: після бакалаврського курсу навчання чи після магістратури. Можливість знайти роботу на ринку праці у будь-який час протягом усього життя найкраще досягається у разі отримання справжньої якісної освіти, що досягається урахуванням різноманітних підходів і спрямувань дисциплінам, що вивчаються, гнучкості програм з можливістю багаторазового підключення і виходу з програми, опанування трансверсальних умінь, як, наприклад, комунікація та знання мов, уміння мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в команді.

До особливостей організації навчального процесу в країнах Європи (Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія, Нідерланди) після перебудови вищої освіти і прийняття Болонської декларації необхідно віднести *модульну систему навчання*, головною ознакою якої є можливість легкої актуалізації та комбінування тематики програм. Особлива увага в змісті професійно спрямованих дисциплін, що викладаються майбутнім фахівцям у ВНЗ країн Європи, приділяється здобуттю базових знань і вмінь з інформаційних технологій, формуванню вмінь розв'язувати професійні проблеми, пошуку потрібної інформації в мережі Інтернет, застосуванню ІКТ у практичній діяльності. Аналізуючи досвід підготовки фахівців у Великій Британії на основі мультимедійного підходу (Великий Відкритий університет), варто зазначити широке використання телеконференцій, мережі Інтернет, комп'ютерних програм, телевізійної трансляції та аудіо та відеозаписів. Оволодіння майбутніми фахівцями основами ІКТ і методикою їх застосування забезпечує індивідуальний підхід, що сприяє вираженій мотивації до кон-

струювання нових моделей та індивідуальних траєкторій навчальної діяльності.

Провідною тенденцією сучасності є також *гуманізація* освіти. Гуманоцентрична переорієнтація вітчизняної освіти під впливом світових та європейських вимірів передбачає формування фахівця, рівень підготовки якого гармонійно поєднує ключові компетентності, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної та загальнолюдської культури.

Однією з необхідних якостей європейського простору вищої освіти є вільна *мобільність* студентів, викладацького, адміністративного складу та випускників (Конференція міністрів вищої освіти Європи "Утворення європейського простору вищої освіти", 2004, с. 51 – 56.). Широку мобільність навчання та професійний вибір характеризують і такі новації сучасного освітнього процесу в університетах Європи, як запровадження двох ключових навчальних циклів: додипломного й післядипломного, а також трирівнева система організації вищої освіти – бакалаврат, магістрат і докторантура.

Серед важливих тенденцій професійної підготовки в сучасних соціокультурних умовах вважається також *інтернаціоналізація вищої школи*, сутність якої полягає у створенні інтернаціональних освітніх структур різного призначення, забезпеченні студентської мобільності, тобто переходу до гнучких взаємоузгоджених навчальних планів модульного типу, що дозволяють студентам легше адаптуватися до умов навчання у ВНЗ, інших країнах, широке застосування ІКТ і дистанційного навчання.

Аналізуючи вплив глобалізації на академічні цінності з урахуванням Болонського процесу, Пітер Скот виділяє в сучасному західному світі такі тенденції: нову концепцію вищої освіти і науки як елемент ширшої "індустрії знань, збільшення значення професійної освіти; розвиток нових парадигм, спрямованих на забезпечення індивідуалізації та доступності навчання, дистанційну форму освіти" (Скотт П.).

Європейські ВНЗ визначають одним із сучасних критеріїв *привабливість* і хотіли б залучати до навчання талановитих людей з усього світу. Це потребує дій на інституційному, державному та європейському рівнях. Кон-

кретними заходами мають бути адаптація програм, звань і ступенів, зрозумілих як в Європі, так і поза її межами; переконливі заходи щодо гарантії якості, програми з основними мовами світу, достатня інформація та маркетинг, привабливі умови для іноземних студентів та науковців, а також партнерські стосунки на перспективу.

Прогресивні тенденції професійної освіти у ВНЗ Європи стосувалися й змін в організації процесу професійної підготовки. Водночас європейський простір вищої освіти враховує такі традиції, як: суспільний обов'язок і відповідальність, широкий і відкритий доступ до бакалаврського і магістерського рівнів освіти, можливість продовжувати освіту впродовж усього життя. Вища європейська освіта ґрунтується на наукових дослідженнях та організаційному розмаїтті у галузі мов, національних систем, типів навчальних закладів і їх програм. ВНЗ прагнуть будувати свою діяльність на принципах зближення, зокрема на основі спільних ознак.

Домінантою сучасної парадигми освіти в загальноєвропейському та національному контекстах стає орієнтація на підготовку, спрямовану на творче *самоствердження, саморозвиток та самореалізацію* протягом життя, забезпечення конкурентоспроможності випускників ВНЗ. Інтеграція України в світове товариство потребує створення нової системи професійної освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, а також забезпечення умов для найповнішого розкриття її здібностей, задоволення освітніх потреб.

Відтак основними тенденціями розвитку вищої освіти в Європейських країнах є: кількісне зростання контингенту студентів; зміна мети вищої освіти (на сучасному етапі вищі навчальні заклади готують не соціальну еліту, а фахівців інтелектуальної праці); структурна перебудова системи вищої освіти (запровадження триступеневої освіти, де кожен ступінь є відносно самостійним); глобалізація, інтернаціоналізація та фундаменталізація вищої освіти; збереження класичної університетської освіти; розвиток наукового потенціалу; індивідуалізація навчання; впровадження корпоративних програм (навчання у вищій школі поєднується з роботою у фірмах чи компаніях); широке залучення молоді до

актуальних проблем науки; вдосконалення якості вищої освіти; модернізація технологій навчання; інтенсифікація навчального процесу.

Визначальними критеріями професійної освіти в рамках Болонського процесу є також створення єдиного загальноєвропейського простору в галузі вищої освіти для гармонізації національних освітніх систем, зміцнення довіри між суб'єктами освіти; підвищення мобільності та відповідності студентів, викладачів і громадян європейському ринку праці; сумісність кваліфікації на вузівському та післядипломному етапах підготовки. Приділяється також увага демократизації та гуманізації освіти, культурознавчій соціологізації, екологізації змісту навчання та міждисциплінарній інтеграції. Сутність новітніх європейських пропозицій полягає в тому, що людині потрібно створювати умови для повноцінного розвитку та всебічної діяльності протягом життя на різних етапах її особистісно-професійного становлення, починаючи від вибору напряму професійної діяльності і до постпрофесійного етапу життя. Ці вимоги співзвучні з програмою розвитку вищої освіти України (Ничкало Н. Г., 2001, с. 10 – 21.).

У європейських країнах з метою ефективної професійної підготовки педагога, поряд із традиційними, широко практикуються нетрадиційні методи й форми навчання, а саме: моделювання, рольові та дидактичні ігри, мікрвикладання. До альтернативних форм навчання відносимо також “вільну групу дискусію”, за якої обговорення проблем проводять студенти, а викладач виступає в ролі слухача (Велика Британія, Австрія). До прогресивних змін організації навчально-виховного процесу належать також тенденції щодо переходу від групових форм і методів навчання до *індивідуально-групових*: тьюторських занять, тренінгів, роботи в малих групах, стажувань (Німеччина); надаються переваги методу аналізу ситуацій (Велика Британія), трансдисциплінарній моделі навчання, що передбачає дослідження певної проблеми і вимагає створення проекту її розв'язання (впровадження проблемного та проектного навчання). Серед активних методів навчання, орієнтованих на активізацію комунікативної,

пізнавальної та творчої діяльності студентів, перевага надається активним лекціям, лекціям-дискусіям, написанню і захисту рефератів, самостійній роботі.

Варто наголосити й на тому, що кожна країна має як загальні, так і специфічні форми й методи викладання у ВНЗ. Так, оригінальною формою навчання у вищій школі Австрії є спеціалізовані дослідні семінари, під час яких готуються дослідження – реферат обсягом 20 – 25 сторінок. Основне завдання таких семінарів – навчити студента мати свій погляд і захищати його. У Німеччині обов'язковою умовою отримання престижної роботи є хоча б короткотермінове (рік або півроку) навчання студента за кордоном. В англійській системі вищої освіти провідне місце займають диспути й дискусії, оскільки такі заняття, як вважають спеціалісти в галузі вищої освіти, сприяють виробленню у студентів комунікативної компетентності – вміння висловлювати й аргументувати свою думку, слухати інших, виступати в ролі критика, розвивати навички спонтанного літературного мовлення, формують у майбутніх фахівців самостійність, критичність мислення, проте у вищій школі Великої Британії не менш популярним є тьюторський метод, який передбачає регулярні заняття викладача-тьютора з 2 – 3 студентами протягом усього навчального курсу, водночас кожного студента прикріплюють до тьютора, який постійно слідкує за успішністю, формуванням його професійних умінь, світогляду. Самостійні роботи, реферати студенти за планом виконують на канікулах, які вважаються найбільш доцільними для самостійної діяльності.

Відтак нові соціокультурні вимоги акцентують увагу на *професійній компетентності* майбутнього фахівця. Освіта розглядається як спосіб оволодіння ефективними засобами здобуття інформації та набуття навичок самоосвіти. Вона має створити людину, здатну ставити запитання і самостійно знаходити відповіді на них, висувати гіпотези, робити висновки й узагальнення, володіти технологіями самовдосконалення й самореалізації.

Соціальні, економічні та політичні зміни, що відбуваються в Європейському полікультурному просторі, впливають і на освітні ідеї України, а також значною мірою

визначають характер підготовки майбутніх фахівців. Усі розглянуті європейські тенденції професійної підготовки у ВНЗ мають проектуватися на національне підґрунтя професійної підготовки у сучасних соціокультурних умовах, що свідчить про міжнародну значущість професійної освіти України як важливої складової її економічного, соціального і культурного розвитку.

Аналіз сучасних європейських та вітчизняних тенденцій вищої освіти засвідчив актуальність переходу від простої поінформованості чи навіть просвітництва на більш високий рівень формування компетентності майбутніх фахівців. На часі така організація професійної освіти, результатом якої є висока якість компетентності, спроможність адекватно сприймати педагогічні новації, створювати власну систему діяльності, легко адаптуватися до змін життя, розвивати власну компетентність. Визначені європейські стратегічні орієнтири передбачають формування професійно компетентного фахівця, реалізацію індивідуально-креативного кредо особистості у процесі підготовки студента до професійної діяльності, який матиме змогу мобільно реагувати на зміни в соціальному й економічному житті суспільства, здійснювати ефективне соціальне професійне спілкування, більш гнучко аналізувати й вирішувати різні ситуації засобами комунікації.

Отже, на основі викладеного в статті можемо стверджувати, що в умовах подолання традиційно сформованого масово-репродуктивного характеру розвитку вищої освіти, виведення її на особистісний рівень значну роль відіграють європейські прогресивні підходи, побудовані на гуманістичній основі. Охарактеризовані тенденції та пріоритети вищої освіти в Європі мають знайти логічне відображення та адаптацію у вищій школі України, яка потребує модернізації та розвитку.

Література

1. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи: пос. / [за ред. В. П. Андрущенка]. – К., 2004. – 162 с.
2. Конференція міністрів вищої освіти Європи “Утворення європейського простору вищої освіти” / Болонський процес: документи

/ [укладачі З. І. Тимошенко, А. М. Грехов, Ю. О. Гапон, Ю. І. Палеха]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.

3. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія: стаття / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журнал. – К. – 2001. – Вип. 1. – С. 10 – 21.

4. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу : документи і матеріали 2003 – 2004 рр. / [за ред. В. Г. Кременя]. – К. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. – 144 с.

5. Скотт П. Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации [Электронный ресурс] : стаття / Питер Скотт // Внешние аспекты Болонского процесса: высшее образование Юго Восточной Европы и европейское пространство высшего образования в глобальном мире. – Режим доступа: <http://informatika.ru/text/magaz/evropa/2003/3/art004.htm> l

Світлана Мартиненко

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПРІОРИТЕТИ

У статті висвітлюються проблеми розвитку вищої освіти в країнах Європейської спільноти; визначаються основні цілі та критерії відповідності освіти міжнародному виміру; провідні тенденції сучасної професійної підготовки у вищих навчальних закладах Європи.

Ключові слова: вища освіта, тенденції розвитку, професійна підготовка, модернізація освіти, європейський вимір.

Swietlana Martynenko

EUROPEJSKI OBSZAR WYŻSZEJ EDUKACJI: TENDENCJE ROZWOJU I PRIORYTETY

W artykule zostały naświetlone problemy rozwoju edukacji wyższej we Wspólnocie Europejskiej. Wymieniono główne cele i kryteria edukacji zgodnie z międzynarodowymi założeniami. Omówiono najważniejsze tendencje we współczesnym przygotowaniu zawodowym w wyższych uczelniach Europy.

Słowa kluczowe: edukacja wyższej, tendencji rozwoju, współczesny przygotowaniu, modernizacja edukacji, założeniami europejski.

Swietlana Martinenko

THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA: TENDENCIES OF THE DEVELOPMENT AND PRIORITIES

The article highlights the problems of higher education in the European Community, identifies the main objectives and eligibility criteria for the international dimension of education; major trends of modern training in higher education in Europe.

Key words: higher education, tendencies of the development, professional training, modernization of the education, European dimension.